

Олександр ПАГІРЯ
(Київ, Україна)

Переговори між УПА та угорською армією в контексті міжнародно- політичної ситуації в Європі у 1943 – на початку 1944 рр.

Проблема відносин між УПА та угорською армією в роки Другої світової війни на сьогодні не достатньо опрацьована у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Серед істориків, які побіжно звертались до цієї теми в контексті дослідження переговорної активності між УПА та угорськими окупаційними військами на території України слід назвати А. Боляновського [1, с. 52–60; 2, С. 329–342], М. Держалюка [3, с. 138–141], Л. Лещенка [4, с. 519–524], В. В’ятровича [5, с. 170–175], В. Деревінського [6, с. 108–109], Д. Веденєєва [7, с. 105–106; 8, с. 275–277]. В угорській історіографії вказану проблему, спираючись на угорські архівні матеріали, вивчав І. Ровос [9, с. 37–45; 10, Old. 211–220; 11, Old. 132–134; 12, Old. 124–128]. У польській історичній науці спробу створити узагальнююче дослідження з теми відносин між УПА та угорською армією зробив Г.Мотика у своїй монографії “Українська партизанка” [13; S. 271–280].

На нашу думку, об’єктивне вивчення проблеми переговорів між УПА та угорською армією в роки Другої світової війни не можливе без врахування загального геополітичного контексту, в яких вони відбувались. У даній статті автор спробував розширити наукову візію українсько-угорських переговорів другої половини 1943 р., розглянувши їх в контексті тієї міжнародно-політичної ситуації, яка склалась в Європі у 1943 р.

Після невдачі вермахту та його союзників на Курській дузі та після падіння Італії у вересні 1943 р., союзники гітлерівської Німеччини Угорщина та Румунія активізували пошук контактів через нейтральні країни з представниками Великої Британії та США про свій можливий вихід з Другої світової війни. Водночас, у таборі західних

альянтів точились дискусії з приводу доцільності відкриття другого фронту на Балканах, перетнувши Адріатику й скориставшись потужним партизанським рухом у регіоні. Й. Сталін, у свою чергу, розуміючи, що можлива поява англо-американських військ на території колишньої Югославії призведе до відступу німців із Греції, виходу з війни Болгарії, Румунії та Угорщини й появи західних союзників на території Правобережної і Західної України, форсованими темпами здійснював наступ на Дніпро через територію України. Незважаючи на те, що в Білорусії Дніпро було вужчим, територія була насичена радянськими партизанами, через Мінськ лежав прямий шлях на Варшаву та Берлін, сталінський генштаб погнав Червону Армію через холодні вереснево-жовтнево-листопадові води українського Дніпра з метою не допустити союзників на територію України, відрізати Румунію, Угорщину, Болгарію, Югославію, Албанію та, по можливості, Грецію від британського впливу, насадити там комунізм і досягнути згодом своєї ще передвоєнної мети – оволодіти Чорноморськими протоками та вийти до Середземноморського регіону.

Цю загрозу відчували військово-політичні кола Угорщини, які намагались знайти в обличчі УПА союзників для протистояння більшовицькій експансії на захід. З іншого боку, одне з центральних місць у зовнішньополітичних розрахунках керівництва українського визвольного руху на зламі 1943–1944 рр. посідали надії на швидке просування англо-американських військ через Балкани у Східну Європу.

В цьому контексті особливу увагу привертає питання успішності проведення угорсько-британських переговорів у 1942–1944 рр. Активізацію зусиль угорського уряду спрямованих на виведення Угорщини з війни не слід виключно пов'язувати з поразкою 2-ої угорської армії на Дону на початку 1943 р. та крахом надій на успішне завершення військової кампанії Німеччини на східному фронті, як це робилось у працях радянських авторів. На думку сучасних дослідників, кардинальна зміна зовнішньополітичної стратегії Угорщини в роки Другої світової війни відбулась після призначення на початку березня 1942 р. на посаду прем'єр-міністра та міністра закордонних справ Міклоша Каллаї. Останній, користуючись повною довірою регента М. Горті, став активно проводити курс на виведення Угорщини з Другої світової війни, застосовуючи політику “обережного лавірування”. Зміст подвійної лінії М. Каллаї полягав в тому, щоб формально не розриваючи зв'язків з гітлерівською Німеччиною, активізувати пошук контактів із

західними союзниками з метою укладення сепаратного миру та виведення Угорщини зі стану війни.

Угорський прем'єр визначав своїм стратегічним завданням зберегти державну незалежність і територіальну цілісність Угорщини і при допомозі західних союзників врятувати країну від німецької та радянської окупації. М.Каллаї вважав, що перемога країн Заходу – це лише питання часу, і що в майбутньому Угорщина повинна стати зоною переважаючого впливу саме західних країн [14, Р. 336–337].

Головною ж загрозою для гортиського режиму визнавалась можливість окупації Угорщини радянськими військами, що мало спричинити радикальну трансформацію соціального, економічного та політичного ладу в державі та територіальне розчленування Угорського королівства. З огляду на це, у 1942-1943 рр. зміст угорської зовнішньополітичної стратегії зводився до виключення радянського фактору з Центрально-Східної Європи у повоєнному світі. В той же час, на думку угорських політичних кіл, Німеччина представляла собою меншу загрозу для Угорщини, ніж Радянський Союз, і тому поразка німецького вермахту на східному фронті була не бажаною до моменту появи військ альянтів на західних кордонах країни [15, Р. 93].

Для реалізації свого плану М. Каллаї згуртував навколо себе всіх прозахідних політиків угорського істеблішменту і сформував з них “урядову групу опору”. До її складу входив сам прем'єр, члени уряду та угорські дипломати – міністр внутрішніх справ Ф. Керестеш-Фішер, представник МЗС Є. Гічі, начальник політичного департаменту А. Сент-Міклоші та його заступник О. Сегеді-Моссак, начальник департаменту преси А. Улейн Ревіцкі та інші угорські дипломатичні представники за кордоном [16, Р. 81].

М. Каллаї не мав можливостей для встановлення прямих зв'язків із західними країнами і тому вдався до залучення посередників – дипломатів і журналістів, які працювали у нейтральних країнах. Такі кроки були здійсненні ще влітку 1942 р. через Туреччину (Стамбул), Швейцарію (Берн), Швецію (Стокгольм) і Португалію (Лісабон) з метою з'ясування готовності англійців та американців приступити до конкретних переговорів з Угорщиною [17, С. 193]. Зокрема, для налагодження таємного дипломатичного каналу з Великою Британією у другій половині 1942 р. на Захід виїхав головний архітектор політичної моделі регентського правління в Угорщині, досвідчений дипломат граф Іштван Бетлен, який був довіреною особою регента М. Горті [15, Р. 92].

Спроби пошуку контакту із західними альянтами угорський уряд активізував після висадки англо-американських військ у Північній Африці в листопаді 1942 р. Однак до 1943 р. всі угорські таємні місії до альянтів носили приватний і напівофіційний характер і тому не мали успіху. До того ж ставлення Великої Британії до Угорщини до початку 1943р. принципово не відрізнялось від її ставлення до Німеччини.

Поразка угорської армії під Воронежем у лютому 1943 р. мала катастрофічні наслідки для країни, але разом з цим вона активізувала діяльність уряду М. Каллаї спрямовану на виведення Угорщини зі стану війни. Першим вдалим контактом, встановленим між угорським урядом та британцями стала місія начальника департаменту преси в МЗС Угорщини А. Улейн Ревіцькі, яка відбула у січні 1943 р. до Стамбулу. Тут угорський представник передав британцям послання з повідомленням від імені угорського уряду про намір Угорщини вийти з блоку “Осі”. Він також привіз із собою повідомлення доброї волі від начальника угорського генерального штабу Ф. Сомбатхеї, в якому декларувалось, що в тому разі, коли угорська армія під його командуванням увійде в безпосередній контакт з британськими військами, угорці неодмінно приєднаються до англійців для боротьби проти німців [16, Р. 86].

Наприкінці січня 1943 р. також відбулась місія угорського журналіста А. Фрея до Стамбулу, який однак не мав офіційних повноважень від угорського уряду. Останній підтвердив тезу про те, що Угорщина не буде здійснювати опір британським військам, якщо вони досягнуть кордонів Угорщини чи увійдуть на її територію. Він також заявив, що теоретично Угорщина вже готується до військових операцій проти німців і готова встановити таємні контакти з західними союзниками. У своїй відповіді, переданій секретними дипломатичними каналами, британське МЗС інформувало угорський уряд про те, що він повинен відіслати до Стамбулу двох офіцерів високого рангу для проведення військових переговорів. М. Каллаї знайшов ситуацію сприятливою для відсилки офіційних представників угорського уряду в Стамбул для підняття переговорів на вищій дипломатичний рівень [16, Р. 87].

В той же час продовжувалась відправка місій з неофіційним чи напівофіційним статусом. 7 лютого 1943 р. у Стамбулі відбулась зустріч нобелівського лауреата, професора Сегедського університету А. Дьорді з довіреною особою британського уряду. Виступаючи від

імені демократичних та антифашистських сил Угорщини, але за відомого уряду М. Каллаї, він заявив, що Угорщина готова піти на укладення сепаратного мирного договору із західними союзниками, вивести зі складу угорського генштабу всіх германофілів і припинити перекидання угорських військ на східний фронт. А. Дьорді просив британців зберегти за Угорщиною всі захоплені нею у 1938–1941 рр. території, на яких проживали етнічні угорці. Окрім цього, сегодський професор надіслав ноту на адресу американського посла в Анкарі, в якій виловив позицію уряду М. Каллаї [18, Old. 283].

Британці надали місії А. Дьорді великого значення, сподіваючись відколоти від Німеччини її південно-східного союзника. У відповідь 24 лютого 1943 р. британське міністерство закордонних справ змінило свою попередню позицію відносно Угорщини. Англіїці заявили, що згідно з нормами міжнародного права вони не можуть вступати в офіційні відносини з країнами “Осі” і що подальше відношення Великої Британії та її союзників до Угорщини буде визначатись насамперед її практичними кроками, спрямованими проти Німеччини.

У березні 1943 р. уряд М. Каллаї відправив в Стокгольм спеціального емісара, заступника голови політичного департаменту угорського міністерства закордонних справ О. Сегеді-Мосака, який передав послу Англії інформацію від імені угорського уряду про те, що в разі американського чи англійського вторгнення на територію країни, опір Угорщини буде символічним, на відмінну від радянського, румунського чи югославського, проти яких угорські війська будуть боронити власну батьківщину [18, Old. 284]. Однак британське МЗС ніяк не прореагувало на місію Мосака. Водночас у Лісабон у тому ж місяці був відправлений емісар уряду Л. Вереш, який за посередництвом польського еміграційного уряду, встановив контакти з британськими представниками у столиці Португалії. У відповідь на заяву угорського дипломата про намір Угорщини вийти з війни, британський уповноважений передав офіційну позицію англійського МЗС про необхідність прийняття Угорщиною формули “безумовної капітуляції” [16, P. 94].

7 березня 1943 р. відбулась зустріч між Л. Верешом та офіцерами британської розвідки (SOE) у Стамбулі. Угорський представник передав чергову заяву від імені угорського уряду про бажання укласти сепаратний мир із західними союзниками, виходячи із наступних умов: 1) Угорщина не буде виявляти спротив англо-американським чи польським військам, які досягнуть кордонів країни і увійдуть на її терито-

рію (було зроблено застереження, що це повинні бути обов'язково регулярні частини, а не партизанські відділи (малось на увазі можливе вторгнення югославських партизан)); 2) угорська сторона готова відкрито виступити проти Німеччини лише в тому разі, коли будуть надані гарантії щодо підтримки з боку армій західних держав; 3) метою цієї зовнішньополітичної акції Угорщини є не збереження існуючого режиму, а насамперед захист національних інтересів угорського народу. Проте британські представники знову наголосили на необхідності прийняття Угорщиною формули “безумовної капітуляції”. У відповідь Л. Вереш вказав на те, що він говорить не від імені сателітного угорського уряду, а від імені “урядової групи опору”, до якої входять прем'єр-міністр, який є також міністром закордонних справ, міністр внутрішніх справ і начальник політичного департаменту МЗС. Групу також підтримує голова угорського генштабу. Л. Вереш запропонував встановити прямий радіозв'язок між Будапештом та Лондоном за допомогою британської розвідки. Останній був встановлений, що уможливило в подальшому існування постійного контакту між урядами Великої Британії та Угорщини, який залишався в таємниці від Німеччини. Однак британські представники на переговорах наголосили на необхідності доведення угорським керівництвом переваги включення Угорщини до стратегічних планів Великої Британії. Окрім цього вони вимагали, щоб угорський уряд відіслав для ведення переговорів офіцерів високого рангу [16, Р. 95–99]. Однак М. Каллаї не бажав залучати на початкових стадій переговорів з британцями представників угорського військового істеблїшменту, побоюючись передчасних репресивних акцій з боку гітлерівців, які намагались пильно контролювати угорських військових. Окрім цього, багато представників угорського офіцерського корпусу були тісно пов'язані з Німеччиною. Тому угорський прем'єр відмовився від останньої вимоги англійців [16, Р. 101].

На початку квітня 1943 р. група патріотичних і не скомпрометованих політиків, об'єднаних навколо графа Бетлена в Швейцарії встановила через колишнього посла Угорщини в Лондоні Д. Барца зв'язки з англійським послом в Туреччині. Було оголошено, що у випадку висадки західних союзників на Балканах “просуванню англо-американських військ по Угорщині” не буде виявлено протидію, а в їх розпорядження будуть передані у користування всі угорські ресурси [17, С. 194].

Угорський уряд намагався реабілітувати себе в очах західних союзників і заручитись їхніми гарантіями у збереженні територіальної цілісності Угорщини на майбутній мирній конференції. Британські провідні кола усвідомлювали, що активний пошук угорським урядом М. Каллаї контактів із західними альянтами є не тільки намаганням захопити балканські стратегічні плани У. Черчілля, але і спробою “вбити клин” у відносинах між Великою Британією та СРСР. Угорські політики намагались довести британським дипломатам тезу про те, що гострі ідеологічні та політичні суперечності між західними союзниками та СРСР тимчасово нівелюються в умовах війни проти спільного зовнішнього ворога – гітлерівської Німеччини, і що вони стануть визначальним фактором конфліктності міжнародних відносин після закінчення Другої світової війни [15, Р. 93].

У донесенні британських спецслужб про можливість налагодження контактів із союзниками А. Гітлера за весну 1943 р. зазначалось: “Угорщина прийняла рішення, що у випадку балканського вторгнення вона не буде чинити опір англо-американським військам. Вона також згодна прийняти на себе додаткові зобов’язання в тому випадку, якщо Англія з увагою поставиться до становища держави та прийме до уваги ряд очевидних вимог” [18, Old. 285]. У меморандумі британського посла у Вашингтоні, надісланого на адресу державного департаменту США 6 квітня 1943 р., де зазначалось про зростання кількості спроб країн-сателітів Німеччини встановити контакти з представниками Великої Британії, Угорщина визнавалась за країну, яка зберегла найбільший ступінь національної незалежності ніж будь-яка інша держава-сателіт Німеччини в Південно-Східній Європі. Тут також зазначалось про існування потужної опозиції в Угорщині до пронимецької політики [16, Р. 103–104]. В цей же час Угорщина визнавалась західними експертами й аналітиками як найбільш ненадійний союзник Німеччини.

Проте на даному етапі Англія відкидала ідею про можливість проведення сепаратних переговорів з Угорщиною, посилаючись на несприятливі міжнародні обставини. Британське міністерство закордонних справ в ультимативній формі вимагало від угорського уряду, щоб він на практиці довів зміну своєю зовнішньої політики.

Складність ведення переговорів з Великою Британією також обумовлювалось і тією обставиною, що між трьома союзними державами (Англією, США та СРСР) існувала домовленість, досягнута на

конференції у Касабланці в січні 1943 р., про застосування формули “безумовної капітуляції” по відношенню до всіх країн-учасниць блоку “Осі” та неможливості ведення переговорів з однією з них без поінформування всіх трьох учасників угоди про це. Уряд М. Каллаї мав намір встановити прямі контакти з Великою Британією та США, але ні в якому разі не міг вести переговори з Радянським Союзом, в обличчі якого він вбачав пряму загрозу для незалежності та суверенітету Угорщини. Окрім цього, угорській дипломатії належало подолати значну недовіру британців до Угорщини як до сателіта Німеччини [16, Р. 85].

На середину 1943 р. Велика Британія ще не була готова віддавати Центрально-Східну Європу до зони переважаючого впливу СРСР. Британський прем'єр У.Черчілль тривалий час намагався реалізувати балканську стратегію у відкритті другого фронту в Європі. Висадка альянтів в липні 1943 р. на о. Сицилія дала можливість сподіватись на подальше просування англо-американських військ в Центрально-Східну Європу. У Черчілль вірив у те, що вихід зі стану війни Угорщини після досягнення її кордонів військами західних держав стане каталізатором переходу інших союзників Німеччини (Румунії та Болгарії) на бік альянтів і кардинальним чином змінить військово-стратегічну ситуацію в регіоні [15, Р. 97].

Прогнозований британцями сценарій розвитку подій не залишився поза увагою угорських аналітиків і політичної еліти. В липні 1943 р. після висадки західних союзників на острові Сицилія угорська “урядова група опору” була підсилена призначенням на посаду голови розвідувального та контррозвідувального відділу при міністерстві оборони Угорщини полковника Кадара, який, використовуючи розвідувальні канали, став зондувати ґрунт для проведення наступного етапу переговорів із Великою Британією [16, Р. 121]. Окрім цього у повній згоді з політикою М.Каллаї, як прем'єр-міністра і міністра закордонних справ, був начальник угорського генштабу генерал Ф. Сомбхатеї. За рішенням верховного головнокомандувача М. Горті найбільш боєздатні угорські з'єднання та частини утримувались на території Угорщини, готуючись до можливого переходу на бік західних союзників в разі підходу англо-американських військ до південних кордонів Угорщини [15, Р. 93].

Під впливом можливого виходу Італії з війни після висадки англо-американських військ на півдні Апеннінського півострова, 17 серпня

1943 р. у резиденції регента Угорщини Міклоша Горті відбулось засідання членів уряду М. Каллаї та наближених високопосадових осіб, де було вирішено, що Угорщина повинна заключити сепаратний договір з західними союзними державами за умов, якщо альянти гарантуватимуть недоторканість її кордонів та існування правлячого режиму в Угорщині, а також, що частини ЧА не будуть вступати на територію країни. 19 серпня 1943 р. уряд М. Каллаї таємно відправив до нейтральної Туреччини співробітника МЗС Ласло Вереша із завданням встановити контакти з британським урядом. 19 серпня 1943 р. Л. Вереш у супроводі Дежу Уйварі, стамбульського консула Угорщини, від імені уряду М. Каллаї та вищого військового командування Угорщини зробив англійському послу Бенету Стерндалю пропозицію про капітуляцію Угорщини в тому разі, якщо англо-американські війська досягнуть кордонів країни. Англійський посол серйозно поставився до пропозиції Вереша і погодився підтримувати з ним зв'язок.

9 вересня 1943 р. уповноважений посол Великої Британії в Туреччині Х'ю Неджбул-Хюгессен на британському кораблі, що перебував у Мармуровому морі, передав Л.Верешу умови попередньої угоди між Великобританією та Угорщиною, що мали односторонній характер, оскільки в них були зазначені лише обов'язки угорської сторони. Згідно з ними Угорщина повинна була поступово зменшити свою військову та економічну співпрацю з Німеччиною, зокрема, через відкликання угорських військ зі Східного фронту та відмовившись від своєї частки в німецькому виробництві. Угорський уряд був зобов'язаний пропускати через територію своєї країни авіацію союзників для здійснення повітряних нападів на німецькі міста. Окрім цього угорські збройні сили повинні були чинити опір будь-яким спробам німецької окупації Угорщини. З цією метою потрібно було реорганізувати угорське військове командування, щоб, таким чином, угорська армія мала можливість відступити від німецьких позицій і у вигідний момент атакувати їх. На момент укладення угоди угорський уряд мав передати всі свої економічні ресурси, транспортну систему та повітряні бази у розпорядження союзників для ведення боротьби з Німеччиною. В тексті попередньої угоди британський уряд обіцяв зберігати дану домовленість в абсолютній таємниці до того моменту, коли англо-американські війська досягнуть кордонів Угорщини. Союзники повинні були відправити до Угорщини спеціальну делегацію, яка здійснила б усі попередні заходи для капітуляції Угорщини. Між союзниками та

угорським урядом встановлювався постійний радіозв'язок, за допомогою якого угорці мали інформувати союзників про військове становище Німеччини та Угорщини [19, Old. 306-307, 312].

Подальшій розробці конкретних деталей британо-угорської домовленості в Туреччині були присвячені також переговори представників двох країн, які проводились у вересні 1943 р. у Швейцарії та Португалії. Зокрема на зустрічі у Берні обговорювалось питання виведення угорських окупаційних військ з території СРСР. Угорські представники запропонували, щоб не викликати підозру в Німеччині, передислокувати угорські частини з радянської території на терени Балкан, щоб у випадку очікуваної висадки союзницьких військ на півострові, встановити з ними безпосередній зв'язок. Проте представники США висловили заперечення відносно цього, побоюючись загострення угорсько-югославських стосунків [14, Р. 351–352]. В рамках укладеної попередньої угоди між Угорщиною та Великою Британією у вересні-жовтні 1943 р. відбувалась регулярна передача розвідувальної інформації про плани німецького військового командування по секретному радіозв'язку з Будапешту в Лондон. Ф. Сомбатхеї був залучений до акції по збору німецьких штабних даних, які передавались західним союзникам [21, Р. 157].

Про намір угорського уряду встановити контакти з альянтами вже 10 вересня 1943 р. дізнались співробітники німецької служби безпеки та СД, які відразу доповіли про це шефу СД та РСХА Е. Кальтербрунеру. Згідно з доповідною запискою, відісланою ним 26 жовтня 1943 р. на адресу начальника СС рейсхфюрера Г. Гімлера, лідер антинімецьких проурядових кіл граф І.Бетлен відправив до державного секретаря США Халолу лист, в якому запевняв останнього в тому, що в разі підтримки Угорщини з боку США, угорське керівництво погодилось би ввести до складу уряду представників від соціал-демократів. Окрім цього тут повідомлялось, що затримка військового командування Угорщини з відправкою військ на Балкани – це перший крок до реалізації його попереднього рішення про відхід Третього Рейху [19, Old. 312–313].

Однак англо-угорські переговори та попередні домовленості були перекреслені рішенням Тегеранської конференції (28 листопада-1 грудня 1943 р.) про відкриття другого фронту в Франції та відмови Великобританії від висадки на Балканах. У свою ж чергу, виконання умов попередньої британо-угорської угоди відтепер повинно було

узгоджуватись з СРСР, війська якого швидше за війська США та Британії мали досягнути кордонів Угорщини. В кінці 1943 р. Англія запропонувала Угорщині вийти через неї на контакт з Радянським Союзом, проте антирадянськи налаштований уряд М. Калаї категорично відмовився від цієї пропозиції. Тому попередня угода від 9 вересня 1943 р. залишилась лише декларацією намірів обох сторін [20, Old. 262].

До цього слід також додати, що реалізації англо-угорської домовленості перешкоджала також позиція англійського прем'єра У. Черчілля, який вважав, що укладення сепаратного миру з Угорщиною неодмінно спровокує передчасну німецьку окупацію останньої ще до підходу союзницьких військ. Тому фактично радіозв'язок між Угорщиною та Великою Британією був перерваний. А наступна місія Л. Вереша в Стамбул, яка відбулась у лютому 1944 р., на відмінну від попередньої, зазнала краху. Незважаючи на це, аж до середини березня 1944 р. угорська дипломатія намагалась через нейтральні країни налагодити контакти із західними державами, проте зазнала в цьому фіаско [18, Old. 286-287]. Західні держави фактично погодились визнати країни Центрально-Східної Європи переважаючою зоною впливу Радянського Союзу.

Під впливом поразок німецьких військ на східному фронті у середовищі угорських військових було здійснено ревізію поглядів на участь Угорщини в східній кампанії Третього Рейху. Зокрема, цікавим джерелом для реконструкції ставлення угорських офіцерів до проблеми угорсько-німецьких військових відносин та оцінку ними загальної військово-політичної ситуації в Європі в другій половині 1943 р. є доповідь начальника угорського генерального штабу генерала Ференца Сомбатхеї від 10 вересня 1943 р. Останній підтримував намагання уряду М. Калаї вивести Угорщину з Другої світової війни шляхом укладення сепаратного договору з альянтами. У своїй доповіді він окреслив загальну геополітичну ситуацію в світі, яка склалась внаслідок перемог союзників на всіх фронтах, а також зробив спробу переглянути формат участі Угорщини у Другій світовій війні. Зокрема, він зазначав, що відправка 2-ої угорської армії на східний фронт була стратегічною помилкою угорського військового командування, що призвело до втрати нею значних сил та військової міцці Угорщини загалом. Він вказував на те, що відтепер угорська армія не повинна виконувати окупаційних функцій на захопленій німцями радянській

території, а більше зосередитись на захисті власного кордону від наступу РСЧА. Тут угорський генерал зробив аналогію з подіями Першої світової війни, зазначивши, що Угорщина не повинна повторити досвід 1918 р., коли австро-угорські війська разом з німцями виконували окупаційні функції на території України, а має бути більш схильною до повторення подій 1914 р., коли Австро-Угорщина захищала власну територію від наступу російської армії в Карпатах. На його думку, якщо б угорські війська знаходились ближче до державних кордонів, то їх в цьому випадку можна було б легше використати власне для угорських національних інтересів. Виходом із наявної ситуації мала стати посилена участь угорських збройних сил в обороні Балкан, через те, що тут вони мали виконувати власне не військові завдання, як на східному фронті, а лише окупаційні по охороні території від сербських партизан. Саме заміною “радянської окупації” на “окупацію Балкан” можна було, з одного боку, зберегти видимість союзницьких відносини з Німеччиною, а з іншого, добре підготуватись до довготривалої оборони державних кордонів Угорщини від радянського наступу та спрямувати угорські війська в регіон, де очікувалась висадка англо-американських військ. Для цього необхідно було зробити відповідні дипломатичні заходи й узгодити з німецьким командуванням перехід угорських збройних сил на Балкани, а також використати взаємну ворожнечу між сербами та хорватами для обґрунтування угорської військової присутності на півострові [19, Old. 296–304]. Окрім цього міністр оборони Угорщини Чатаї зробив офіційну пропозицію начальнику ОКВ В. Кейтелю щодо переведення угорських окупаційних військ з території України та Білорусії на Балкани, що викликало сильну підозру у німецького командування.

До цього слід також додати, що Ф. Сомбатхеї, намагаючись уберегти угорський військовий істеблішмент від його поглинення німецькими офіцерами і правими елементами, сформував навколо себе надійний офіцерський склад, який був відповідальним виключно перед регентом М.Горті як верховним головнокомандувачем і захищав виключно угорські національні інтереси [16, P. 124].

Протягом другої половини 1943 – початку 1944 рр. Угорщина неодноразово зверталась до німецького командування та політичного керівництва з проханням вивести угорські окупаційні війська (близько 100 тис.) зі східного фронту і наблизити їх до угорського кордону, зосередивши на північно-східному підніжжі Карпатських гір. Однак

А. Гітлер відхилив усі вимоги угорців, залишивши їх війська на фронті [21. Old. 262]. Угорські експедиційні сили, які перебували на окупованій радянській території, були своєрідним заручником Німеччини і повинні були гарантувати дієвість військової співпраці між Німеччиною та Угорщиною.

Незважаючи на позицію німців, у січні 1944 р. Рада міністрів Угорщини прийняла рішення про відкликання 100 тис. угорських військ з німецько-радянського фронту, що викликало гостре обурення німецької сторони [18, Old. 291]. Німецько-угорські міждержавні відносини стали ще більш напруженими після того, як в лютому 1944 р. Ф. Сомбатхеї повідомив начальника ОКВ генерал-фельдмаршала В Кейтеля про те, що угорські частини негайно відкликаються в Угорщину з території СРСР і що Карпатські гори будуть оборонятись виключно силами самих угорських військ, а німецькі збройні сили навіть у випадку їх загального відступу не будуть допускатись на угорську територію [14. P. 165]. Про це його також повідомив голова угорського уряду М. Каллаї, а регент М. Горті в особистому листі до А. Гітлера підтримав це рішення [14, P. 378].

У зв'язку із загальною військово-політичною ситуацією, а також дізнавшись про наміри уряду М. Калаї вивести Угорщину з війни за допомогою країн Заходу, фюрер наприкінці 1943 р. затвердив розроблений німецьким генштабом план операції по окупації Угорщини під кодовою назвою “Маргерете-1” [20, Old. 262].

Переговори, які проводило командування угорських окупаційних військ з представниками УПА на території Волині та південного Полісся в другій половині 1943 – на початку 1944 рр. щодо ненападу, нейтралітету та співпраці на антибільшовицькій основі, а також переговори між представниками керівництва українського визвольного руху та військово-політичними колами Угорщини у Будапешті у середині грудня 1943 р. [22, С. 86-115] цілком логічно вписуються у політику угорського керівництва, спрямовану на виведення Угорщини з Другої світової війни за допомогою сепаратних переговорів із західними союзниками. В обличчі УПА угорські військові вбачали силу, яка була здатна вести довготривалу боротьбу проти більшовизму, і тому намагались не вступати з нею у збройне протистояння, а навпаки проводити таємні від німців переговори, щоб заручитись підтримкою українського підпілля і забезпечити з його допомогою успішний перехід угорських військ на територію Угорщини.

Усвідомлюючи загрозу поширення комуністичної експансії на Захід, угорські військові кола, які були пов'язані з прозахідним курсом політики уряду М.Каллаї, намагались скоординувати діяльність антикомуністичних рухів Опору в Центральній-Східній Європі для спільного протистояння більшовизму. З цією метою командування угорських окупаційних частин на східному фронті у 1943–1944 рр. ініціювало переговорний процес не тільки з УПА, але і з командуванням польської АК. Водночас угорські військові провели серію мирних переговорів щодо ненападу та нейтралітету з представниками сербських четників генерала Д. Міхайловича на території Югославії.

В той же час, намагаючись залучити до спільного антибільшовицького фронту сусідню Румунію, у березні 1944 р. делегація Проводу ОУН(б) та командування УПА провела у Кишиневі аналогічні до будапештських переговори з румунськими військово-політичними колами, однак не змогла досягнути на них кінцевого результату – підписання угоди, через невирішеність територіальних проблем у відносинах між українським визвольним рухом і Румунією та швидким наступом Червоної армії на східному фронті.

Джерела та література:

1. Боляновський А. Переговори УПА з угорською армією (кінець 1943 – поч. 1944 рр.) // Україна в минулому. Вип. 7. – К.; Л., 1995.
2. Боляновський А. До питання про політичну стратегію українського визвольного підпілля в 1944 р. // Галичина / Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 100 років від дня народження Романа Шухевича. – Івано-Франківськ, 2008. – № 14.
3. Держалюк М. Взаємини УПА з угорськими військами у 1944 р. // Пам'ять століть. – К., 1997. – № 1.
4. Лещенко Л. О. “Українське питання” в дипломатичній історії Другої світової війни (1939–1945) // Нариси з історії дипломатії України / Галенко О.І., Камінський Є.Є., Кірсенко М. В. та ін. За ред. Смоля В. А. – К. 2001.
5. В'ятрович В. Україно-угорські переговори // УПА у боротьбі проти тоталітарних режимів. – Україна культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 11. – Л., 2004.
6. Деревінський В. Ставлення ОУН (Б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006.

7. Веденсєв Д.В. Розвідувальна діяльність УПА (1943–1945) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Збірник наукових праць. Інститут історії України НАН України. – Вип.10. – К.: “Наукова думка”, 2004.

8. Веденсєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945). Монографія; Національна академія СБ України, Український інститут воєнної історії. – К.: Генеза, 2006.

9. Ravasz István. Ukrán-magyar kapcsolatok – fél évszázaddal ezelőtt // 60 років від початку Другої світової війни. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Ужгород: “Мистецька лінія”, 2001.

10. Ravasz István. Ukrán-magyar katonai kapcsolatok A XX.Század Első Felében // Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.). Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Інститут історії України, 2006.

11. Ravasz István. A Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban. 1914–1945. – Budapest: Püldo Kiadó, 2003.

12. Ravasz István. Magyar katonák és ukrán nemzeti partizánok // És Újfént Hadiidők (avagy: a „boldog békeidők” nem térnek vissza). 1939–1945. Felelős kiadó: Dr. Holló József / NM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. – Budapest: Petit Real Könyvkiadó, 2005.

13. Motyka G. Stosunki Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów a Ukrainskiej Powstanczej Armii z armią węgierską // Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942-1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukrainskiej Powstańczej Armii; Institut Studiów Politycznych PAN/ Grzegorz Motyka. – Warszawa: Oficjalna Wydawnicza Rytm, 2006.

14. Rupprecht P. The image of Hungary’s international position in American foreign policymaking, 1937–1947. – University of Minnesota, 1967.

15. Mócsy I. Hungary’s failed strategic surrender: secret wartime negotiations with Britain // Hungary in the age of total war (1938–1948). Edited and introduced by Nándor Dreiszinger. East European Monographs. – New York: Columbia University Press, 1998.

16. Clear the line. Hungary’s struggle to leave the Axis during the Second World War. By Laura-Louise Veress. Edited by Dalma Takacs. – Cleveland, Ohio. 1995.

17. Желицки Б. Й. Регент Венгрии Миклош Хорти (1868–1957) (Закінчення) // Новая и новейшая история. – 1996. – № 3.

18. Gyula Vargai. Magyarország a második világháborúban. – Budapest, 2001.

19. A Második Világháború. Szerkesztette Ungváry Krisztián. – Osiris Kaidó. Budapest, 2005.

20. Romsisc Ignác. Magyarország Története. A XX. Században. – Osiris Kiadó. Budapest, 2005. 10.

21. Montgomery J. F. Hungary the unwilling satellite. – New York, 1993.

22. Пагіря О. Переговори між УПА й Угорською армією в 1943–1945 рр. // *Визвольний шлях*. – Кн. 6. – 2006.

Олександр Пагіря (*Київ, Україна*) *Переговори між УПА та угорською армією в контексті міжнародно-політичної ситуації в Європі у 1943 – на початку 1944 рр.*

В статті автор досліджує проблему переговорів між УПА та угорською армією в контексті міжнародної та воєнно-політичної ситуації в Європі в другій половині 1943 – на початку 1944 рр. Простежуються спроби угорського керівництва заключити мир із західними союзниками.

Ключові слова: УПА, угорська армія, Угорщина, Європа, західні союзники, Великобританія, переговори.

Александр Пагиря (Киев, Украина) *Переговоры между УПА и венгерской армией в контексте международно-политической ситуации в Европе в 1943 – начале 1944 гг.*

В статье автор исследует проблему переговоров между УПА и венгерской армией в контексте международной и воєнно-политической ситуации в Европе во второй половине 1943 – начале 1944 гг. Прослеживаются попытки венгерского руководства заключить мир с западными союзниками.

Ключевые слова: УПА, венгерская армия, Венгрия, Европа, западные союзники, Великобритания, переговоры.

Olexander Pahirya (*Kyiv, Ukraine*) *Negotiations between the Ukrainian Insurgent Army and the Hungarian army in the context of international and political situation in Europe in 1943–1944*

In the article author investigates the problem of negotiation between Ukrainian Insurgent Army (UPA) and the Hungarian army in the context of international and military-political situation in Europe in 1943–1944. Traced the endeavors of the Hungarian leadership to conduct peace treaty with Western Allies.

Key words: UPA, Hungarian army, Hungary, Europe, Western Allies, Great Britain, negotiations.